

RECENZIJOS, ANOTACIJOS

Kryžiaus karai Baltijos jūros regione

Iben Fonnesberg-Schmidt. *The Popes and the Baltic Crusades 1147–1254*. Leiden–Boston: Brill, 2007, xvi, 287 p.

Kryžiaus karų istoriografijoje Baltijos regiono kryptis sulaukė ne vienos studijos. Pirmiausia paminėtina iki šiol populiariausia danų kilmės Oksfordo universiteto medievisto Eriko Christianseno monografija „The Northern Crusades“¹. Anglosaksiškoji istoriografija vėliau buvo papildyta lietuvių kilmės JAV istoriko Viljamo Urbano darbais². Pastarieji užsienio istoriografijoje iki šiol vertinami kontroversiškai³. Lietuvių istoriografijoje Kryžiaus karų posūkis į Baltijos regioną bene geriausiai yra pristatytas medievisto Edvardo Gudavičiaus darbe „Kryžiaus karai Pabaltijyje ir Lietuva XIII amžiuje“⁴. Latvijoje analogišką darbą parašė istorikas Indrikis Šternsas⁵. Rusijoje Kryžiaus karus Baltijos regione, žinoma, labiau akcentuojant Polocko bei Didžiojo Naugardo vaidmenį, plačiausiai yra pristatę ir net parengusios reikiamus šaltinius istorikės Valentina Matuzova ir Elena Nazarova⁶. Lenkijos istorikų darbai – Kryžiaus karų Baltijos regione apžvalga pristatyta Dariaus von Güttnerio Sporzyńskio studijoje⁷.

¹ E. Christiansen, *The Northern Crusades: the Baltic and the Catholic Frontier 1100–1525*, Minneapolis, 1980. Dar kartą ši knyga buvo perspausdinta 1998 m.

² W. L. Urban, *The Baltic Crusade*, Chicago, 1994 (pirmas leidimas – 1975). Kai kurie šio istoriko darbai jau yra išversti ir į lietuvių kalbą, plg. W. Urbanas, *Žalgiris ir kas po jo? Lietuva, Lenkija ir Vokiečių ordinas – nemirtingumo beieškant*, Vilnius, 2004; W. Urbanas, *Kryžiaus karas Žemaitijoje*, Vilnius, 2005.

³ Plg. S. Ekdahl, *Crusades and Colonization in the Baltic: a Historiographic Analysis*, *XIX rocznik instytutu Polsko-Scandynawskiego 2003/2004*, Kopenhaga, 2004, p. 1–42.

⁴ E. Gudavičius, *Kryžiaus karai Pabaltijyje ir Lietuva XIII amžiuje*, Vilnius, 1989.

⁵ I. Šterns, *Latvijas vēsture. 1180–1290 Krustakari*, Rīga, 2002.

⁶ Plg. В. И. Матусова, Е. Л. Назарова, *Крестовоходы и Русь конец XII в. – 1270 г. Тексты, перевод, комментарий*, Москва, 2002.

⁷ D. von Güttner Sporzyński, *Recent Issues in Polish Historiography of the Crusades, The Military Orders*, Vol. 4: *On Land by Sea*, ed. J. Upton-Ward, Aldershot-Hampshire, 2008, p. 13–21.

Pastaruoju metu anglosaksiškoji istoriografija, labiausiai atstovaudama pliuralistinei Kryžiaus karų istoriografinėi kryptiai, išvelgiančiai, kitaip, nei tradicionalistai, Kryžiaus karus ne tik prieš musulmonus, bet ir prieš eretikus, pagonis, politinius priešus, oponentus, husitus ir pan.⁸, savo studijose Kryžiaus karų judėjimui Baltijos regione skiria tradicinius skyrelius⁹. Tas pats pasakytina ir apie Kryžiaus karams skirtas enciklopedijas¹⁰ bei kariniams vienuolių ordinams (tamplieriams, Vokiečių ordinui ir kitiems) skirtas studijas¹¹. Žinoma, tai tyrinėta neatsiribojus nuo bendro Kryžiaus karų judėjimo. Toks būtų Kryžiaus karų Baltijos regione istoriografinis horizontas, kuriame 2007 m. pasirodė jaunos danų medievistės, Oksfordo universiteto auklėtinės Iben Fønnesberg-Schmidt studija „The Popes and the Baltic Crusades 1147–1254“.

Autorė magistro laipsnį įgijo *Aarhus* universitete (Danija, Jutlandijos pusiasalis), o doktorantūrą studijavo Oksfordo universitete (1999–2004). Tad kuo jo monografija yra svarbi lietuviškajai istoriografijai, prisiliečiančiai prie Kryžiaus karų Baltijos regione problematikos?

Prieš imantis pristatyti pačią knygą, konstatuotina, kad lietuvių istorikai iki šiol nėra parašę nė vienos knygos, skirtos Kryžiaus karų judėjimui Baltijos regione arba Naujojoje Europoje (pastarąjį regioną suprantant kaip teritoriją į rytus nuo Elbės upės). Tiesa, E. Gudavičius pristatė Kryžiaus karų faktoriaus pasirodymo Baltijos regiono rytinėje pakrantėje prielaidas ir priežastis. Vokiečių ordino atsikraustymo aplinkybes Vakarų Europos Kryžiaus karų politikos kontekste bandė aptarti ir tarpukario istorikai – kunigas ir istorikas Juozas Stakauskas bei Zenonas Ivinskis¹². Čia paminėtinas ir garsusis J. Stakausko ginčas su kitu kunigu kanauninku Antanu Steponaičiu dėl Apaštalų Sosto vaidmens Kryžiaus karų Baltijos regione vertinimo¹³.

⁸ Plačiau – G. C o n s t a b l e, *The Historiography of Crusades, The Crusades from the Perspectyve of Byzantium and the Muslim World*, ed. A. E. Laiou, R. P. Mottahedeh, Washington, 2001, p. 1–22.

⁹ Plg. J. R i l e y - S m i t h, *The Crusades. A Short History*, New Haven–London, 1987; C. Tyerman, *The Crusades. A Very Short Introduction*, Oxford, 2004, p. 47–50; C. Tyerman, *Fighting for Christianity. Holy War and the Crusades*, Oxford, 2004, p. 72–75.

¹⁰ Plg. [W. U r b a n], *The Baltic Crusades, The Crusades. An Encyclopedia*, Volume I: A–C, ed. A. V. Murray, Oxford, 2006, p. 145–151.

¹¹ Pvz., į rusų kalbą versta prancūzų istoriko Aleno Demurže sintezė, А. Демурже, *Рыцарь Христа. Военно-монашеские ордены в средние века XI–XVI в.в.*, С.-Петербург, 2008, с. 94–111, 210–216, 262–265.

¹² J. S t a k a u s k a s, *Lietuva ir Vakarų Europa XIII-me amžiuje*, Kaunas, 1934; Z. Ivinskis, *Krikščioniškosios Vakarų Europos santykiai su pagoniškąja Lietuva, Athenaeum*, 1933, t. 4, p. 4–11.

¹³ [Kan.] A. S t e p o n a i t i s, *Mindaugas ir Vakarai. Vokiečių militaristinių ordimų veikla ir Mindaugo santykiai su Roma*, Kaunas, 1937.

Tad nesant savų išsamių tyrinėjimų¹⁴, juo labiau tyrinėjimų, pagrįstų lyginimo metodu (kas šiuo metu yra labai populiaru užsienio istoriografijoje), lieka kitas ne mažiau svarbus darbas – kaupti ir studijuoti naujausią užsienio istoriografijos literatūrą, siekiant mažiausiai poros tikslų. Pirmiausia – užčiuopti užsienio, konkrečiau lenkų, anglosaksų, rusų, vokiečių ir skandinavų istoriografijos pulsą, atsižvelgiant į bendrąjį europinį Kryžiaus karų judėjimą. Antra – įvertinti lietuviškosios istoriografijos pasiekimus, juos lyginant su užsienio istoriografijos pasiekimais. Toks vertinimas parodytų, kur link turėtų orientuotis lietuvių istoriografija, kas yra ir ko dar nėra padaryta.

Šiuo atveju ypač aktyvūs Skandinavijos šalių istorikai. Jie yra inspiravę keliolika mokslinių konferencijų bei knygų ir tęstinių leidinių serijų, tiesiogiai arba netiesiogiai susijusių su christianizacijos, europeizacijos ir Kryžiaus karų procesais Baltijos regione¹⁵. Antai knygų serijoje „The Northern World. North Europe and the Baltic c. 400–1700 A D Peoples, Economies and Cultures“ jau yra pasirodžiusi lietuvių istoriografijai svarbi Gotlando universiteto profesoriaus Nilso Blomkvisto knyga¹⁶. Tęstiniuose leidiniuose – *Acta Visbyensia, Culture clash or compromise (CCC papers)* – yra nemažai straipsnių, skirtų bendram Baltijos regionui europeizacijos ir christianizacijos procesų aptarimui. Tad nenuostabu, kad „The Northern World...“ knygų serijoje pasirodė ir I. Fonnesberg-Schmidt studija.

Knygą sudaro įvadas, penki skyriai (padalyti į dar smulkesnius poskyrius), literatūros sąrašas, asmenvardžių ir geografinių vardų rodyklės. Studijos įvade autorė užsibrėžė išanalizuoti Kryžiaus karų Baltijos regione politikos formas ir vystymąsi nuo 1147 iki 1254 m.

Pirmoji chronologinė data žymi prasidėjusią Kryžiaus karų epochą Naujojoje Europoje, kai 1147 m. buvo organizuotas Kryžiaus žygis prieš Paelbio slavus – vendus. Chronologijos pabaigą žymi kitas pasirinktas kriterijus – popiežiaus Inocento IV pontifikato pabaiga (1254 m.). Tiesa, autorė taip ir neparodo, kodėl būtent šio popiežiaus pontifikato pabaiga yra paimta kaip atskaitos taškas, nes ir po Inocento IV mirties jo įpėdiniai (ypač pasakytina apie Urbono IV, Klemenso IV pontifikatus) koordinavo Kryžiaus karų eigą Baltijos regione, kol, anot tyrinėtojų, prasidėjo „amžinasis“

¹⁴ Kaip paskata imtis tyrinėjimų ir aktyviai bendradarbiauti su užsienio istorikais laikytina 2006 m. rugsėjo 21–22 d. Šiauliuose vykusį tarptautinę mokslinę konferenciją, skirta Saulės mūšio 770 m. sukakčiai paminėti. Vėliau buvo išspausdinta ir konferencijos medžiaga, žr. *Kryžiaus karų epocha Baltijos regiono tautų istorinėje sąmonėje*, sud. R. Trimonienė, R. Jurgaitis, Šiauliai, 2007.

¹⁵ Mums svarbesnis straipsnių rinkinys – *Crusade and Conversion on the Baltic Frontier 1150–1500*, ed. A. V. Murray, Aldershot–Burlington, 2001.

¹⁶ N. Blomkvist, *The Discovery of the Baltic. The Reception of a Catholic World-System in the European North (AD 1075–1225)*, Leiden–Boston, 2005.

(*perpetual crusades*) arba „tebevykstantis“ (*ongoing crusade*) Kryžiaus karas prieš Lietuvą¹⁷.

Norėdama nustatyti Kryžiaus karų formas ir vystymąsi, patogumo dėlei autorė chronologinį darbo laikotarpį suskirstė pagal popiežių valdymo metus. Juolab, kad knygoje ir yra užsibrėžta parodyti, kaip keitėsi popiežių Kryžiaus karų politika. Pati save priskyrusi pliuralistinei Kryžiaus karų istoriografinėi krypti (p. 5), autorė pratęsė pliuralistų išryškintas Kryžiaus karų gaires (organizavimą, materialinės bazės sukūrimą). Tačiau ideologinių Kryžiaus karų motyvų, kitaip, nei kiti pliuralistai, autorė nenagrinėjo, tik pritarė minčiai, kad nuodėmių atleidimo motyvas Kryžiaus karų procese atliko nemažą vaidmenį. Tiesa, nagrinėdama popiežių bules (o jos ir sudaro pagrindinę darbo bazę), autorė atskleidžia, kaip iš vienu bulių į kitas buvo perkeliamos nuodėmių atleidimo bei atlaidų davimo sampratos, arba kaip jos igydavo naujas reikšmes, dėl šios priežasties ji papildė ir ideologinių Kryžiaus karų faktorių nagrinėjimą (specialiai kitų faktorių neaptardama).

Apskritai, autorės monografijos pagrindą sudaro daugybė popiežių bulių, jų kritikai ir diakritikai skirta istoriografija, platus to meto Europos politinių įvykių spektras. Pastarojo negalima išvengti, norint atskleisti Kryžiaus karų procesą Baltijos regione. Juk popiežių bulių retorika, kaip parodė autorė, daugeliu atveju priklausė nuo Apaštalu Sosto išsikeltų konkrečių uždavinių, kuriuos diktavo to meto (XII ar XIII a.) geopolitika (Šv. Žemės reikalai, joje ypač XII a. įvykę skaudūs pralaimėjimai), santykiai su Bizantija, konfliktas su imperatoriumi (ypač tai pasakytina apie imperatorių Frydrichą II). Prie viso to reiktų pridėti ir nacionalinių valstybių (konkrečiau – Švedijos ir Danijos) interesus savo kaimyninių pagonišku kraštu atžvilgiu bei rekonkistos judėjimą Iberijos pusiasalyje, misijų politiką tarp musulmonų Azijoje ir pan. Tik tokiaime plačiame kontekste galime kalbėti apie Kryžiaus karų proceso fazes Baltijos regione.

Monografijoje pastebimos dvi glaudžiai tarpusavyje susijusios tyrimo gijos: analizuoti popiežių koordinuotą Kryžiaus karų procesą Baltijos regione ir tuo pačiu aptariamuoju laikotarpiu pristatyti krikščioniškųjų misijų sklaidą.

Pirmoji monografijos gija veda prie to, kad Kryžiaus karai, Baltijos regione prasidėję Eugenijaus III pontifikato metu, lemtingus ir svarbiausius pokyčius patyrė ne Inocento III, bet jo įpėdinio Honorijaus III pontifikato metu, t. y. jau XIII a. pirmojoje pusėje. Tad Honorijaus III valdymas yra lūžinis Kryžiaus karų Baltijos regione. Autorė neatmetė kitų pliuralistų teiginio, kad Inocentas III naujai pagrindė nuodėmių atleidimo sampratą¹⁸, kuri plėtojosi nuo garsiosios Eugenijaus III bulės *Quantum pra-*

¹⁷ N. Housley, *The Later Crusades 1274–1580. From Lyons to Alcazar*, Oxford, 1992, p. 340–341.

¹⁸ Plg. J. Riley-Smith, *The Crusades*, p. 121.

edecessores paskelbimo 1146 m.¹⁹, tačiau esminius pokyčius, kaip ši samprata paveikė Kryžiaus karų judėjimą Baltijos regione, mato jau Honorijaus III pontifikato metu.

Anot tyrinėtojos, savo bulėje *Si pro varietate* (1221) Honorijus III kryžininkams, vykstantiems į Baltijos regioną, suteikė visišką nuodėmių atleidimą. Be to, nuo Honorijaus III pontifikato laikų bulėse pradėta kalbėti apie nuodėmių atleidimą tiems, kurie finansiskai remia kryžininkus Baltijos regione, kas, anot tyrinėtojos, taip pat buvo nauja. Taigi tuomet Kryžiaus karai Baltijos regione įgijo tokį pat statusą kaip ir Šv. Žemėje (p. 143). Tiesa, autorė pritaria ir tai minčiai, kad Honorijus III buvo nuoseklus Inocento III idėjų perėmėjas, tačiau XIII a. pirmojoje pusėje susiklosčiusios naujos sąlygos (pavyzdžiui – elgetaujančių vienuolių ordinų atsiradimas ir jų pajungimas Kryžiaus karų skelbimo darbui, ypatingas dėmesys Baltijos regionui (šalia rekonkistos ir Palestinos reikalų), mažiausiai dviejų misijų centrų – Livonijoje ir Prūsijoje įsteigimas ir pan.) leidžia kalbėti apie didesnę Honorijaus III pontifikato reikšmę Baltijos regionui, nei Inocento III. Tačiau, anot autorės, laikotarpis nuo Eugenijaus III pontifikato iki Honorijaus III sudarė vieną (nors ir nelabai tolygų) periodą.

Autorė pagrįstai išskyrė laikotarpį nuo Eugenijaus III valdymo iki pat popiežiaus Aleksandro III pontifikato. Būtent XII a. antrojoje pusėje buvo paskelbtas pirmasis Kryžiaus žygis prieš estus, tad nuo tada galima kalbėti apie Kryžiaus karų procesą Baltijos regione, 1147 m. įvykius pripažįstant neturėjus tęstinumo (nors ir neužmirštus). Beje, tai pasakytina apie Kryžiaus karus į Šv. Žemę. Laikotarpiu nuo II Kryžiaus žygio iki pat III Kryžiaus žygio (įvykusio 1189–1192 m.), nors ir mėginta organizuoti, tačiau taip ir liko neįgyvendintas nė vienas Kryžiaus žygis. Taigi, III Kryžiaus žygio chronologija faktiškai sutapo su Kryžiaus karų Baltijos jūros regione. Tiesa, autorė nurodė vietinių Švedijos ir Danijos valdovų siekius užvaldyti dar pagoniškus kraštus (pvz., Riugeno salą, Suomiją) prisidengiant krikščionybės platinimu ir siekiant Kryžiaus karų sankcijos savo veiksams dar iki Aleksandro III pontifikato. Tai dar kartą parodo, kaip plačiame kontekste analizuojant įvykius, reikia juos tarpusavyje jungti.

Tad nuo Aleksandro III iki Honorijaus III pontifikato prasidėjo kitas Kryžiaus karų Baltijos regione etapas, bet jo esmė ta, kad Kryžiaus karų procesas šiame regione nepasiekė Kryžiaus karų į Šv. Žemę svarbos. Ir tik nuo Honorijaus III pontifikato Kryžiaus karai Baltijos regione buvo prilyginti karams Palestinoje. Honorijaus darbus vėliau pratęsė popiežiai Grigalius IX ir ypač Inocentas IV. Priminsime, kad Inocentas IV apskritai vertintinas kaip viena ryškiausių XIII a. asmenybių. Pontifikatą pradėjęs

¹⁹ Plačiau – J. Phillips, *The Second Crusade. Extending the Frontiers of Christendom*, New Haven–London, 2007, p. 37–60. Apie nuodėmių atleidimą plačiau – A. J. Brundage, *Holy War and the Medieval Lawyers*, A. J. Brundage, *The Crusades, Holy War and Canon Law*, Hampshire, 1991, p. 117–120.

tremtyje, jis vėliau triumfuodamas grįžo į Romą. Kaip tik tuo metu Mindaugas kreipėsi į popiežių dėl karūnacijos ir Lietuvos vyskupijos įkūrimo.

Antroji monografijos gija – gana plačios krikščioniškųjų misijų panoramos pristatymas. Tiesa, autorė nesiėmė nagrinėti krikščioniškųjų misijų ir Kryžiaus karų santykio, nors pagrindo tam lyg ir būta. Mat autorė mėgina Kryžiaus karų procesą Baltijos regione sieti su tuo pat metu vykusiomis misijomis (tuo tikslu, aptardama kiekvieno popiežiaus valdymą, autorė išskiria atskirus poskyrius, skirtus būtent popiežių misijų veiklai Baltijos (ir ne tik) regione). Toks misijų ir Kryžiaus karų sugretinimas leidžia pastebėti ir geriau suvokti, kaip Kryžiaus karų epochoje buvo organizuojamos misijos (nei misijų darbo metodų, nei galiausiai misijų santykio su Kryžiaus karais autorė nesiėmė nagrinėti, pagaliau tai neįėjo į autorės darbo planus). Tačiau mintis, kad popiežių Inocento III, Honorijaus III ir jų įpėdinių laikais (ypač Inocento IV) buvo laikomasi taikaus misijų propagavimo, lietuvių istoriografijoje yra priimama sunkiai, arba net atmetama²⁰.

Ypač plačiai autorė aptarė dominikonų ir (mažiau) pranciškonų veiklą Baltijos regione, jų funkcijas ne tik organizuojant Kryžiaus karus, bet ir vykdant misijas tarp pagonių. Ypač įdomios paralelės tarp dominikonų misijų Maroke, kitose Afrikos ir Azijos vietose su misijų banga Baltijos regione. Išskirtinė figūra pasirodė besanti šv. Domyko bei jo misijų doktrinos sekėjai (ypač popiežius Grigalius IX). Pateikti teiginiai dar kartą verčia permąstyti Kryžiaus karų ir krikščioniškųjų misijų tarpusavio santykį kintant ne tik Kryžiaus karų, bet ir misijų politikai. Beje, autorė savo monografijoje kalba apie dviejų lygių misijas – „vidines“ ir „išorines“. „Vidinės“ misijos (*internal Mission*) buvo vykdomos tarp eretikų Vakarų Europoje, o „išorinės“ (*external Mission*) vykdytos tarp pagonių ir saracėnų (p. 119).

Čia tik pastebėsime, kad istoriografijoje esantis neatitikimas tarp misijų ir Kryžiaus karų buvo suniveliuotas išvedus hibridinį terminą „misionieriški karai“ (*Missionskrieg*), jį prilyginus *Schwertmission* (kalavijo misijoms) terminui. Štai lenkų tyrinėtojas Marianas Dygo, remdamasis Hansu D. Kahliu, kalba apie buvusius dviejų rūšių misionieriškus karus – netiesioginius ir tiesioginius (vok. *Indirekten Missionskrieg* ir *direkten Missionskrieg*)²¹. Anot tyrėjo, kai misionieriai pradėjo peržengti *compellere intrare*, kaip prievartos misijose galimybės slenkstį (kaip tai padarė antrasis Livonijos vyskupas Bertoldas), prasidėjo tiesioginių misionieriškų karų epocha²². Tačiau taip ir lieka neaišku, ar *Missionskrieg* yra Kryžiaus karai arba tiksliau, kuriai bendrai Kry-

²⁰ Plg. M. Jučas, *Krikščionybės kelias į Lietuvą. Etapai ir problemos*, Vilnius, 2000, p. 60.

²¹ Plg. M. Dygo, *Mission und Kreuzzug in der Anfängen der Christianisierung Livlands, Kryžiaus karų epocha Baltijos regiono tautų istorinėje sąmonėje*, p. 75–76.

²² Ten pat, p. 83–84.

žiaus karų klasifikacijos schemai būtų jie priskirti (M. Dygo savo studijoje taip ir nepaiškino).

Kadangi ankstyvosios misijos įsivaizduojamos kaip taikios, karinių / prievartinių misijų chronologinės ribos yra brėžiamos nuo Karolio Didžiojo karų prieš saksus²³, vėliau užkariavimų politiką siejant su misijomis regione į rytus nuo Elbės upės²⁴, o galiausiai ir baltų kraštuose²⁵.

Tiesa, XX a. pab. E. Gudavičius pasiūlė truputį modifikuotą vadinamųjų taikių ir karinių misijų santykių vaizdą: taikiosios misijos niekur nedingo, tačiau nuo XIII a. pr. jos prarado oficialųjį Bažnyčios statusą²⁶ ir užleido vietą karinio pobūdžio misijoms, kurios tapo svarbiausia Vokiečių ordino egzistavimo sąlyga.

Tad dabartinė istoriografija prievartines misijas prilygina Kryžiaus karams, taip ir neišsiaiškinusi, kokia buvo prievarta ir kam ji buvo taikoma.

Tokio uždavinio (ir greičiausiai tokios problemos) neišvėlgė ir monografijos autorė. Tačiau tam tikrų minčių ji šiuo klausimu taip pat pateikė. Pavyzdžiui, nagrinėdama Kryžiaus karų proceso poslinkius jau po Honorijaus III mirties ji prieina išvados, kad atsiradus Vokiečių ordino faktoriui, iškilus nacionalinių valstybių (Danijos, Švedijos) politinėms ambicijoms, Kryžiaus karų organizavimas buvo patikėtas pastarosioms, o ne, kaip buvo dar prie Inocento III bei Honorijaus III pontifikato, misijų vyskupams (p. 247). Tiesa, iš to nedaryta distinkcija, atskirianti misijas nuo Kryžiaus karų, bet pati mintis Kryžiaus karų ir misijų tarpusavio santykio kontekste yra svarbi (pačios autorės tai lieka nesureikšmintą).

Trumpai pristatę monografijos turinį, grįžkime prie lietuviškosios istoriografijos, kalbančios apie Kryžiaus karus ir krikščioniškąsias misijas Baltijos regione, tolesnių perspektyvų. Pirmiausia reiktų pripažinti, kad baltų genčių ir Lietuvos valstybės christianizacijos proceso ir Kryžiaus karų tyrinėjimai, turintys didžiulį įdirbį užsienio istoriografijoje, yra perspektyvūs ir pačioje Lietuvoje. Viena vertus, plati užsienio istoriografijos patirtis mus ragina šiuos procesus nagrinėti bendrame Naujosios Europos arba visos Europos kontekste²⁷. Tam labiausiai tinka lyginamasis tyrimo metodas. Taikant jį

²³ L. G. D u g g a n, "For Force is not of God"? Compulsion and Conversion from Yahweh to Charlemagne, *Varieties of Religious Conversion in the Middle Ages*, ed. J. Muldoon, Gainesville, 1997, p. 57–58. Tiesa, vokiečių užkariavimų politika pradėta dar Dogoberto I laikais, plačiau – R. F l e t h e r, *The Barbarian Conversion. From Paganism to Christianity*, New York, 1998, p. 195–197, 213.

²⁴ F. L o t t e r, The Crusading Idea and the Conquest of the Region East of the Elbe, *Medieval Frontier Societies*, ed. R. Bartlett, A. Mac Kay, Oxford, 1989, p. 267–273.

²⁵ E. G u d a v i č i u s, *Kryžiaus karai Pabaltijyje ir Lietuva XIII amžiuje*, p. 20–29.

²⁶ E. G u d a v i č i u s, *Mindaugas*, Vilnius, 1998, p. 133.

²⁷ Tam naują postūmį suteikia ir neseniai išleistas straipsnių rinkinys, skirtas Lietuvos valstybės sudarymui Europos monarchijų susidarymo kontekste. Žr. *Lietuvos valstybės susikūrimas europiniame kontekste*, sud. R. Petrauskas, Vilnius, 2008.

galima ir reikia lyginti kuo įvairesnius procesus, kintamuosius arba istorinius segmentus²⁸. Kaip parodė ir I. Fonnesberg-Schmidt knyga, iš pirmo žvilgsnio nuo Baltijos regiono nutolusių procesų, įvykių tyrimas kartais priveda prie įdomių ir naujai problemas įprasminančių paralelių, kurių galime nepastebėti užstrigus tik ties „tikrosios“ Lietuvos tyrinėjimais. Šiuo atveju platus kontekstas yra privalumas, ypač nagrinėjant tokius procesus, kuriuos Baltijos regionui sukėlė Kryžiaus karai ir christianizacija. Juk tik turint bendrąjį, visuminį Kryžiaus karų proceso vaizdą plačiame Europos arba Naujosios Europos regione, galime nustatyti tiek paties judėjimo Baltijos regione vidinius lūžius, fazes, tiek ir Kryžiaus karų santykį su tuo metu vykusiais procesais (ekonominiiais, politiniais, kultūriniais).

Antra vertus, platesnio konteksto suvokimas leistų prisiliesti arba net ištraukti į užsienio istoriografijoje vykstančias diskusijas apie christianizaciją ir Kryžiaus karus. Juk lietuvių istoriografijoje iki šiol neieškota paralelių, pavyzdžiui, tarp Paelbio slavų užkariavimo modelio ir baltų genčių, kurį vykdė Vokiečių ordinas, nors užsienio istoriografija tokias paraleles jau yra seniai išvedusi. Lygiai taip pat nežinomos jokios paralelės tarp rekonkistos Iberijos pusiasalyje ir Kryžiaus karų Baltijos regione. Niekas iki šiol netyrinėjo Kryžiaus karų ir krikščioniškųjų misijų santykio. Pati I. Fonnesberg-Schmidt prie šio santykio lyg ir prisiliečia, tačiau problema, nepaisant tikrai taiklių H. D. Kalio ir R. Richardo Wenskausio pastebėjimų²⁹, – tebeegzistuoja ir jos autorė savo monografijoje nesprenžia. Tiksliau, ši fundamentali problema istoriografijoje yra tiesiog apeinama, bandant viską suniveluoti hibridiniu „karinių misijų“ terminu.

Iki šiol kartojami iš pažiūros lyg ir vadovėlinėmis tiesomis tapę teiginiai apie Vokiečių ordino faktorių kuriantis Lietuvos valstybei. Neužtenka konstatuoti, kad lietuviai „spėjo“ sukurti savo valstybę jau kraustantis į Baltijos jūros rytinę pakrantę Vokiečių ordinui, o kitos baltų gentys – ne. Kryžiaus karų faktorius veikė visą Baltijos jūros rytinę pakrantę, nesvarbu, ar buvo sukurta viena ar kita baltų valstybė (juk Lietuvos valstybės atsiradimas neeliminavo Kryžiaus karų faktoriaus). Taigi iki galo dar neaiškus ir Lietuvos valstybės formavimosi veiksnys Kryžiaus karų procesui (iki tol dažniausiai buvo klausiama atvirkščiai).

²⁸ Apie tai plačiau – M. Borgolte, Europos lyginamosios medievistikos būklė ir perspektyvos, *Lietuvos istorijos metraštis*. 2003 metai, 1, 2004, p. 135–147.

²⁹ H. D. K a h l, *Compellere intrare*. Die Wendenpolitik Bruns von Querfurt im Lichte hochmittelalterlichen Misions – und Wölkerrechts, *Zeitschrift für Ostforschung*, 1955, Jahrg. 4, Heft. 3, S. 361–401. H. D. K a h l, Die ersten Jahrhunderte des missionsgeschichtlichen Mittelalters. Bausteine für eine Phänomenologie bis ca. 1050, *Die Kirche des früheren Mittelalters (Kirchengeschichte als Missionsgeschichte)*, ed. K. Schäferdiek, Köln–Wien, 1978, S. 123–158. R. W e n s k u s, *Studien zur Historisch-Politischen Gedankenwelt Bruns von Querfurt*, Münster–Köln, 1956.

Tokių ir panašių problemų galime išvardyti daug ir įvairių. Jos rodo tik viena: lietuviškoji istoriografija iki šiol per mažai rėmėsi užsienio istoriografijos patirtimi. Žinoma, pastaruoju metu, į tyrinėjimus įsitraukus vis daugiau istorikų (čia turime omenyje pirmiausia medievistus), šis žinių horizontas sparčiai plėtėjas, tačiau susiduriama su kita problema. Turime omenyje milžinišką informacijos srautą. Vien Kryžiaus karų proceso problematikai yra skirta tūkstančiai straipsnių ir monografijų, parašytų nuo XIX a. iki šių dienų įvairiausiomis kalbomis. Tad kiekvienam tyrinėtoji neatsitiktinai kyla ir literatūros atrankos reikšmė bei prasmė. Šiuo atveju nėra abejonių, kad I. Fonnesberg-Schmidt studija yra reikšmingas darbas, papildantis Kryžiaus karų Baltijos regione tyrinėjimus.

Marius Ščavinskas

Dariusz Nawrot. **Litwa i Napoleon w 1812 roku.** Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2008, 792 p.

1812 metų antrosios pusės Lietuvos arba napoleonmečio istoriografija praturtėjo dar viena akademinė pozicija. Lietuvoje populiaru (kas lemia tokį, sakyčiau, padidėjusį susidomėjimą pusės metų laikotarpiu, sunku tiksliai ir trumpai pasakyti. Norint išsiaiškinti, reikėtų atskiro tarpdisciplininio pobūdžio tyrimo) tema sulaukė lenkų istoriko Dariuszo Nawroto dėmesio. Tai neturėtų stebinti. Žvilgtėję į istoriografiją pamatysime, kad lenkų tyrinėtojų dėmesio šiai temai praeitame amžiuje nestigo, pakanka paminėti vien konceptualią Januszo Iwaszkiewicziaus studiją „Litwa w 1812 roku“ (Krokuva, 1912). Taigi tradicija rašyti darbus lenkų kalba apie 1812 m. Lietuvoje yra gyvybinga. Tai poligrafiškai solidus, iliustruotas ir gerokai savo apimtimi pranokstantis iki tol pasirodžiusias knygas leidinys. Kaip žinia, tema nebe nauja, įvairių šalių istorikų eksploatuota gana intensyviai, sukaupias didžiulis faktografinis bagažas, remiantis juo realizuotos išvados ir apibendrinimai. Taigi pasiryždamas imtis šios temos, autorius neišvengiamai turėjo susidurti su principine problema: ką iš esmės galima pasakyti naujo.

Įvade autorius glaustai aptarė šaltinius, kaip ir pagrindinę literatūrą, taip pat šios srities tyrimus lietuvių kalba. Nors iki tol rašę istorikai naudojo plačią šaltinių bazę, D. Nawrotui pavyko surasti naujos empirinės medžiagos, kurios dėl įvairių priežasčių neaptiko ankstesni tyrinėtojai. Tai pavyko dar kartą atidžiai peržiūrėjus Lenkijos, Lietuvos, Prancūzijos, Rusijos, Ukrainos, Baltarusijos archyvų ir bibliotekų rankraštytus. Surasta Lietuvos laikinosios vyriausybės komisijos (toliau – LLVK), Vidaus, Finansų